

Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα (Πρακτικά της 6^{ης} Ετήσιας Συνάντησης του Τομέα Γλωσσολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, 22 - 24 Απριλίου 1985, Αφοι Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1985, σσ. 261-8)

Άννα Αναστασιάδη- Συμεωνίδη

ΠΩΣ ΟΡΙΖΕΤΑΙ Ο ΟΡΟΣ ΑΝΤΙΔΑΝΕΙΟ ;

Résumé

Quelle est la définition du terme "emprunts aller retour" ?

Ce terme de la linguistique diachronique ne doit s'appliquer qu'à l'unité lexicale de filiation populaire qu'une langue (L₁₂) emprunte à une autre (L₂₂), à laquelle (L₁₁) elle l'avait prêtée à un stade antérieur de son histoire (L₂₁), selon le schéma : L₁₁ < L₂₁

$$L_{12} < L_{22}$$

Les termes des vocabulaires scientifiques et techniques que des langues telles que le français ou l'anglais ont formés à partir d'éléments grecs, ex. φωτογραφία < fr. photographie, ne doivent pas être considérés comme des emprunts aller retour, mais comme de simples emprunts. De même les suffixes du GM -ισμός, -ιστής, -ικός dans une unité lexicale empruntée à une langue étrangère, ex. ιμπερσιονισμός (fr. impressionnisme), ne doivent pas être considérés, eux non plus, comme des emprunts aller retour.

1.1. Ο όρος δάνεια αντιδιαστέλλεται προς τον όρο αντιδάνεια¹ (γερμ. Rückwanderer ή Zurückwandererwörter, γαλλ. emprunts aller retour, ΝΕ (Νεοελ. Γραμματική 1941, § 216) ξένες λέξεις ελληνικής καταγωγής ή ταξιδεύτρες λέξεις, Wandernde Wörter Μ. Τριανταφυλλίδης 1909, σ. 468). Το κριτήριο για τη διάκριση αυτή είναι ετυμολογικό και ειδικότερα αφορά μια αλυσιδωτή αλληλουχία δανεισμών, όπου ο πρώτος και ο τελευταίος κρίκος ανήκουν θεωρητικά στην ίδια γλώσσα. Αντιδάνειο λοιπόν είναι η λεξική μονάδα που μια γλώσσα (Γ₁) δανείζεται από μιαν άλλη (Γ₂) στην οποία (Γ₁) όμως την είχε δανείσει σε προηγούμενη φάση της ιστορίας της (Γ₂) σύμφωνα με το σχήμα²

$$\Gamma_{11} < \Gamma_{21}$$

$$\Gamma_{12} < \Gamma_{22}$$

π.χ. ΝΕ λιμάνι < τουρκ. liman < ΑΕ λιμήν, -ένος
 ΝΕ φουντούκι < τουρκ. findik < ΕΚ κοντικόν (κάρνουν)
 ΝΕ σιμίτι < τουρκ. simit, simit < ΑΕ σιμιγδάλι.

Η αλυσίδα δανεισμών μπορεί να αποτελείται και από περισσότερους κρίκους³ σύμφωνα με το σχήμα π.χ. με τέσσερις κρίκους

$$\Gamma_{12}^2 < \Gamma_{21}^1 < \Gamma_{22}^1$$

- π.χ. NE μπάνιο < ιταλ. bagno < λατ. balneum < ΑΕ βαλανεῖον
 NE καναπές < ιταλ. ή γαλλ. canapé < λατ. conopoeum < ΕΚ κωνωπέιον
 NE πάρα < ιταλ. parla < λατ. parabola < ΑΕ παραβολή
 NE τσούρμα < ιταλ. ciurma 'πλήρωμα πλοίου' < λατ. celeusma
 < ΑΕ κέλευσμα
 NE γόμα < ιταλ. gomma < λατ. guma ή commi < ΑΕ κόμμι
 NE δράμι < τουρκ. dirhem < αραβ. dirham < ΑΕ δραχμή
 NE τεφτέρι < τουρκ. defter < περσ. daftar < ΑΕ διφθέρα

Από τις περιπτώσεις αυτές μπορούμε να αναχθούμε στο ακόλουθο γενικό σχήμα

$$\Gamma_{1\nu}^{\nu} < \Gamma_{2\nu}^{\nu-1}$$

$$\Gamma_{1\nu+1}^{\nu+1} < \Gamma_{2\nu+1}^{\nu}$$

$$\Gamma_{1\nu+2}^{\nu+2} < \Gamma_{2\nu+2}^{\nu+1}$$

όπου Γ_2 = η γλώσσα που δανείζει
 Γ_1 = η γλώσσα που δανείζεται
 $\nu^1 = 1 - \infty$

κατωφερής δείκτης (1,2,3... ν , $\nu+1$...) = επίπεδο δανεισμού
 ανωφερής δείκτης (1,2... ν , $\nu+1$...) = ίδια γλώσσα σε διαφορετικό ρόλο

1.2. Ποιες είναι λοιπόν οι προϋποθέσεις του φαινομένου του αντιδανεισμού; Για να έχουμε αντιδάνειο, πρέπει:

(i) να υπάρχει δανεισμός λεξικής μονάδας, η οποία να διανύει τα διάφορα στάδια δανεισμού από τον πρώτο ως τον τελευταίο κρίκο.

(ii) να μην υπάρχει νεολογική λεξική δημιουργία σε ενδιάμεσο κρίκο.

(iii) να υπάρχει γενικά σημασιολογική αλλαγή στον ενδιάμεσο ή στους ενδιάμεσους κρίκους⁴, γιατί αυτή αποτελεί τη βασική αιτία δανεισμού (λόγοι υλικο-πολιτιστικού ψυχολογικού).

Έτσι οι μόνες "δημιουργίες" που φαίνεται να επιτρέπονται κατά τη διάρκεια των αλυσιδωτών δανεισμών περιορίζονται στην προσαρμογή (φωνολογική, μορφολογική) του δανείου μέσα στα πλαίσια του δανεισμού, έτσι ώστε για το μη ειδικό να είναι σχεδόν πάντα αδύνατη κάθε ετυμολογική συσχέτιση. Αυτή ακριβώς η αναπόφευκτη προσαρμογή του δανείου στον αμέσως προηγούμενο κρίκο εξηγεί κατά ένα μέρος το λόγο για τον οποίο τα αντιδάνεια είναι γενικά λαϊκές λέξεις. Οι ποικίλες αλλαγές που διαφοροποιούν τις λεξικές μονάδες που βρίσκονται στον πρώτο και τον τελευταίο κρίκο

προκύπτουν (i) από τη μεσολάβηση του ενδιάμεσου ή των ενδιάμεσων κρίκων, και (ii) από την αναπόφευκτη αλλαγή ανάμεσα στα συστήματα των δύο ακραίων κρίκων της αλυσίδας, αφού απαιτείται πολύς χρόνος για να ολοκληρωθεί το φαινόμενο του αντιδανεισμού.

2.1. Ωστόσο με τον όρο αντιδάνεια, πέρα από τις περιπτώσεις που αναφέραμε, χαρακτηρίζονται και οι εξής δύο περιπτώσεις :

α) περιπτώσεις με τρεις ή τέσσερις κρίκους, όπως
calamus +-arius < ΑΕ κάλαμος

NE καλαμάρι < λατ. calamarius

camera+iera < λατ. camerarius < camera < ΑΕ καμάρα

NE καμαριέρα < ιταλ. cameriera

β) περιπτώσεις όπως αεροπλάνο, δυναμίτης, φωτογραφία, όπου
NE φωτογραφία < γαλλ. photo-graphie < ΑΕ φωτο-, ΑΕ γράφειν.

Στην α' περίπτωση χαρακτηριστικό είναι ότι η λεξική μονάδα του τελευταίου κρίκου (NE) έχει περισσότερες συλλαβές από τη λεξική μονάδα του πρώτου κρίκου (ΑΕ), κάτι που φαίνεται να αντιβαίνει στη βράχυνση που επιβάλλουν οι κανόνες των φωνητικών εξελίξεων. Αυτό οφείλεται στο ότι στην α' περίπτωση έχουμε νεολογική λεξική δημιουργία (παραγωγή) σε ενδιάμεσο κρίκο — στα λατινικά στο α' παράδειγμα και στα ιταλικά στο β', ενώ στη β' περίπτωση δεν υπάρχει λεξική μονάδα στον έναν ακραίο κρίκο, παρά στοιχεία που τα δανείστηκε η γλώσσα του ενδιάμεσου κρίκου, για να δημιουργήσει λεξικό νεολογισμό. Πόσο δικαίωμα έχουμε να θεωρήσουμε αντιδάνεια τις περιπτώσεις αυτές διευρύνοντας τον ορισμό και τις προϋποθέσεις;

Το πρόβλημα της α' περίπτωσης, δηλ. "αν λέξεις με διαφορετικές παραγωγικές καταλήξεις μπορούν να θεωρηθούν ότι συνεχίζουν την ίδια παλιά λέξη" το έχει επισημάνει και ο Σετάτος (1969, σ.23) δεν δίνεται όμως απάντηση. Η περίπτωση αυτή φαίνεται σχετικά απλή. Σε ένα παράγωγο η βάση αποτελεί τον κεντρικό σημασιολογικό φορέα, ενώ το επίθημα προσθέτει ένα ελάχιστο σημασιολογικό χαρακτηριστικό, γιατί ο κύριος ρόλος του είναι κατεξοχήν συντακτικός (αλλαγή της γραμματικής κατηγορίας της βάσης, μετατροπή της από [+έμφυχο] σε [-έμφυχο] ή και το αντίστροφο κτλ.). Αυτός είναι ο βασικός λόγος που εξηγεί το ότι διαχρονικά πολλά επίθηματά συρρικνώθηκαν σε γραμματικές καταλήξεις, και β' συνθετικά σε επίθηματά. Σύμφωνα με τα παραπάνω, αν στους ενδιάμεσους κρίκους υπάρξει δημιουργία παράγωγης λεξικής

μονάδας, σε αντίθεση με τη σύνθεση, (i) δεν αλλάζει το βασικό σημασιολογικό περιεχόμενο ανάμεσα στον πρωταρχικό κρίκο και τους ενδιάμεσους⁶, και (ii) η διαδικασία σχηματισμού είναι απλούστερη, τουλάχιστον ως προς τη θέση του επιθήματος, που είναι σταθερή. Αξίζει ακόμη να σημειωθεί ότι στα περισσότερα παραδείγματα στον ενδιάμεσο κρίκο προστίθενται κυρίως υποκοριστικά ή άλλα επιθήματα, που όμως διατηρούν τη γραμματική κατηγορία και τον σημασιολογικό πυρήνα του ουσιαστικού που αποτελεί τη βάση. Π.χ.

NE καμαρότος < ιταλ. camera+οττο < (λατ. camera < AE καμάρα

NE κανόνι < ιταλ. cannone camera+one < (λατ. canna < AE κάννη

NE κορδόνη < ιταλ. corda + -one < (λατ. corda < AE χορδή

NE κορδόνη < ιταλ. cordone

NE καμαρίλα⁷ < ισπαν. camarilla camera+illa < (λατ. camera < AE καμάρα

* barica < baris < AE βάρυς

NE βάρκα < λατ. barca

θα μπορούσαν λοιπόν και οι περιπτώσεις αυτές να θεωρηθούν αντιδάνεια. Μήπως όμως κάτι τέτοιο θα άνοιγε το δρόμο και για πολύ διαφορετικές περιπτώσεις όπως

NE μαγνητικός < γαλλ. magnétique < (λατ. magneticus magnes lapist+icus < AE μάγνης λίθος ;

Η μήπως εδώ πρόκειται για περιπτώσεις που θέτουν για επανεξέταση τη σχέση αντιδάνεια -(ετυμολογικά) λαϊκή λέξη; φαίνεται πως η ΝΕ από πολύ νωρίς έδειξε ευαισθησία στους όρους που πλάθονταν σε ξένη γλώσσα με ΑΕ στοιχεία και φρόντιζε κάθε φορά να δίνει στο δάνειο τη λόγια μορφή του, εφόσον αναγνώριζε την ΑΕ καταγωγή του.

2.2. Η β' περίπτωση με τα σύνθετα, π.χ. αεροπλάνο, φωτογραφία, είναι πολυπλοκότερη, γιατί

(i) στη μία άκρη της αλυσίδας (στα ΑΕ) δεν έχουμε λεξική μονάδα αλλά στοιχεία

(ii) το σημασιολογικό περιεχόμενο έχει αλλάξει σημαντικά ανάμεσα στον πρωταρχικό κρίκο και τους ενδιάμεσους⁸

(iii) η δημιουργία σύνθετης λεξικής μονάδας έγινε σε ενδιάμεσο κρίκο σύμφωνα με τους κατασκευαστικούς κανόνες (σειρά των όρων κτλ.) της ξένης γλώσσας και όχι της ΑΕ.

2.2. Για τους λόγους αυτούς θα προτείναμε να μη θεωρούνται αντιδάνεια οι λόγιες λέξεις που δημιούργησαν οι ξένες γλώσσες "υψηλού πολιτισμού" με βάση ΑΕ στοιχεία, τις οποίες δανείστηκε στη συνέχεια η ΝΕ.

Υπέρ της πρότασης αυτής συνηγορεί και ο τρόπος με τον οποίο ο Μ. Τριανταφυλλίδης αντιμετωπίζει την ορθογράφηση αυτών των λεξικών μονάδων:

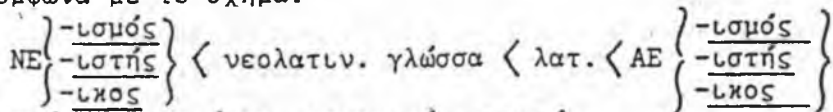
1. Τα καθαρά αντιδάνεια του τύπου μπάνιο ακολουθούν την ορθογράφηση των κανονικών δανείων, λ.χ. παντού ι όπου / i / , π.χ. μπάνιο (και όχι * μπάνειο).

2. Τα αντιδάνεια του τύπου καλαμάρι, δηλ. με παραγωγή σε ενδιάμεσο στάδιο και με τύπο στον τελευταίο κρίκο (NE) που δεν εμφανίζει διάφανη ετυμολογική συσχέτιση με τα ΑΕ, ακολουθούν και αυτά την ορθογράφηση των κανονικών δανείων, π.χ. κανόνι (και όχι καννόνι).

3. Αντίθετα τα "αντιδάνεια" του τύπου φωτογραφία, μαγνητικός διατηρούν την ιστορική ορθογραφία των στοιχείων από τα οποία αποτελούνται, πράγμα που τα διαφοροποιεί από τις δύο προηγούμενες κατηγορίες και που τα κάνει να γίνονται αισθητά από το μέσο νεοέλληνα ομιλητή ως ελληνικές λεξικές μονάδες.

Ακόμη η πρόταση αυτή συμβαδίζει με την άποψη που θεωρεί τα αντιδάνεια λαϊκές λέξεις σε αντίθεση με τις λόγιες και τους επιστημονικούς όρους (βλ. Σετατός 1969, σ. 45 και Πετρούνιας 1982).

2.4. Ακόμη θα μπορούσε να διερωτηθεί κανείς αν τα NE επιθήματα -ισμός, -στής, -ικός όταν αποτελούν σχηματιστικό στοιχείο λεξικής μονάδας που η NE δανείστηκε από γλώσσα υψηλού πολιτισμού ανήκουν στο φαινόμενο του αντιδανεισμού σύμφωνα με το σχήμα:

Η απάντηση θα ήταν αρνητική, γιατί

(i) τα επιθήματα αυτά είναι αδιάλειπτα σε χρήση από τα ΑΕ ως τα NE

(ii) δεν εκπληρώνεται η προϋπόθεση της σημασιολογικής αλλαγής που θα οφειλόταν στη μεσολάβηση γλώσσας του ενδιάμεσου κρίκου

(iii) παραμένει σταθερή η μορφή των επιθημάτων αυτών.

Επομένως θα θεωρήσουμε ένα τέτοιο επίθημα μέσα σε μια λεξική μονάδα δάνεια από κάποια νεολατινική γλώσσα ως αντίστοιχο επίθημα και όχι ως αντιδάνειο, π.χ. ιμπρεσιον-ισμός, ιμπρεσιον-ιστής, τηλεγραφ-ικός. Αντίθετα θα

θεωρήσουμε αντιδάνειο το επίθημα -ίστας π.χ. στο πιάν-ίστας σύμφωνα με το σχήμα

NE -ίστας < ιταλ. -ista < λατ. ista < ΑΕ -ιστής

3. Συμπερασματικά λοιπόν μπορούμε να πούμε ότι αντιδάνειο είναι η ετυμολογικά λαϊκή λεξική μονάδα που μια γλώσσα τη δανείζεται από μιαν άλλη στην οποία όμως την είχε δανείσει εξολοκλήρου ή μόνο τη βάση της σε προηγούμενη φάση της ιστορίας της. Η σύνθετη (π.χ. φωτογραφία) ή παράγωγη (π.χ. μαγνητικός) λεξική μονάδα που δημιουργήθηκε σε ενδιάμεσο κρίκο από ΑΕ στοιχεία αναγνωρίσιμα στη ΝΕ δεν αποτελούν αντιδάνεια αλλά δάνεια από τη γλώσσα από την οποία τα δανείστηκε η ΝΕ.

Όστόσο δεν είναι δυνατό να θεωρηθεί ότι αποτελούν ΕΝΑ σύστημα η ΑΕ και η ΝΕ, αφού στον πρώτο και στον τελευταίο κρίκο της αλυσίδας έχουμε διαφορετικά γλωσσικά σημεία ως προς τη μορφή και το περιεχόμενο, που λειτουργούν σε διαφορετικούς κώδικες. Βέβαια πρέπει να διευκρινιστεί ότι το γλωσσικό σημείο που ανήκει στον παλαιότερο κώδικα είτε (i) δεν εμφανίζεται με την ίδια μορφή στο νεότερο — και αυτό αποτελεί την πιο συχνή περίπτωση—π.χ. ΑΕ κεράτλον > ΝΕ καράτι, ΑΕ πύσον > ΝΕ μιτζέλι, είτε (ii) σπανιότερα εμφανίζεται με την ίδια μορφή στο νεότερο κώδικα π.χ. ΑΕ παραβολή > ΝΕ πάρλα. Όμως κι εδώ δεν πρόκειται για το ίδιο γλωσσικό σημείο παραβολή, παρόλο που συμπίπτουν στη μορφή το γλωσσικό σημείο παραβολή της ΑΕ και το γλωσσικό σημείο παραβολή της ΝΕ, αφού το καθένα παίρνει την αξία του, λειτουργεί μέσα στο δικό του σύστημα.

Συνεπώς ο όρος αντιδάνειο ανήκει στη διαχρονική γλωσσολογία και δεν έχει θέση σε μια συγχρονική περιγραφή της Γ₁. Τέλος λίγες είναι οι γλώσσες που μας επιτρέπουν να μιλούμε για αντιδάνεια, αφού απαιτείται πολύς χρόνος για να ολοκληρωθεί το φαινόμενο του αντιδανεισμού καθώς και γραπτές μαρτυρίες που να μας παρέχουν τους τύπους του πρώτου κρίκου.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Κατά τον Maidhof (1931, σ. V) ο G. Meyer επισημαίνει πρώτος το φαινόμενο του αντιδανεισμού και ειδικότερα τα δάνεια της ΜΕ ή ΝΕ από τη λατινική, η οποία με τη σειρά της τα είχε δανειστεί από την ΑΕ. Ακόμη ο Maidhof, αφού αναφέρει άλλους ερευνητές που χρησιμοποίησαν τον όρο αντιδάνεια, όπως τους Kretschmer, Χατζιδάκι, Τριανταφυλλίδη και Καλιτσουνάκη, παραθέτει την ετυμολογία πολλών αντιδανειών της ΝΕ από την ΑΕ μέσω ρομανικών γλωσσών, αφού όμως προηγήθηκε η μεσολάβηση της λατινικής.

2. Αποδίδεται έτσι σχηματικά η παρατήρηση του Πετρούνια (1982) ότι τα αντιδάνεια είναι "διπλής κατεύθυνσης" σε αντιθεση με τα δάνεια που είναι "μονής κατεύθυνσης"

από το είδος της κίνησης που επιτελούν.

3. Ενδεχόμενες εμφανίσεις μιας λεξικής μονάδας σε διαδοχικές φάσεις της εξέλιξης μιας γλώσσας αποτελούν έναν κρίκο, δηλ. δεν ανήκουν στο φαινόμενο του αντιδανεισμού.

4. Αξίζει όμως να σημειωθεί ότι μερικές φορές δέν έχουμε σημασιολογική αλλαγή, π.χ. ΝΕ φουντούκι < ΕΚ ποντικόν (κάρυον). Για να δανειστεί η ΝΕ αυτή τη λ.μ. από την τουρκική, θά πρέπει να υπήρχαν ορισμένοι λόγοι, π.χ. επιβολή του τουρκ. όρου στο εμπόριο, αντιοικονομική χρήση του ελλην. όρου, αφού δεν είναι μονολεκτικός, ίσως δυσάρεστη ομωνυμία από τη χρήση του α' ή του β' όρου της λεξικής μονάδας κάρυον ποντικόν κτλ.

Ακόμη είναι δυνατό η σημασιολογική αλλαγή να είναι μηδαμινή, όταν ενδιάμεσο κρίκο έχουμε προσθήκη υποκοριστικού επιθήματος, π.χ. ΑΕ πίσον > ΝΕ μιτζέλι. Στις περιπτώσεις αυτές ισχύουν μόνο τα δύο πρώτα κριτήρια.

5. Τα παραδείγματα της α' περίπτωσης είναι από τη Νεοελληνική Γραμματική 1941, §216. Τα παραδείγματα της β' περίπτωσης προέρχονται από τον Swanson 1958, σ.45. Επίσης για τη Μότσιου (1983, σ.22) αντιδάνεια είναι "οι λέξεις (κυρίως τεχνικοί- επιστημονικοί όροι) σχηματισμένες βασικά από αρχαία ελληνικά στοιχεία, αλλά όχι στην ελληνική, παρά σε άλλες, ξένες γλώσσες από τις οποίες τις δανείστηκε ύστερα η ελληνική (π.χ. τηλέγραφος, φωτογραφία, θερμόμετρο κ.ά.)". Τέλος ο Κουρμούλης (1967, σ.733) γράφει για παραδείγματα που ανήκουν στη β' περίπτωση ότι "μέγας αριθμός εκ των λέξεων αυτών εισέρχονται εν είδει αντιδανείων εις την γλώσσαν μας, όπου αι ελληνικής αρχής γίνονται αποδεκταί και αισθηταί ως γηγενή γλωσσικά στοιχεία".

6. Ωστόσο το σημασιολογικό περιεχόμενο ανάμεσα στους ακραίους κρίκους έχει αλλάξει σημαντικά.

7. Ίσως ανάμεσα στη ΝΕ και την ισπανική να παρεμβάλλεται η γαλλική από όπου το δάνειο έφτασε στη ΝΕ μέσω της γραπτής οδού.

8. Σημαντικό ρόλο στη σημασιολογική αλλαγή παίζει το ότι η λεξική δημιουργία συντελείται στην ξένη γλώσσα και όχι στην ΑΕ. Πβ. τη μελέτη του Benveniste (1966) για τη λεξική μονάδα μικρόβιο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Benveniste E., 1966, Formes nouvelles de la composition nominale, BSLP 61,1, σσ.82-95.
- Κουρμούλη Γ., 1967, Αντίστροφον Λεξικόν της Νέας Ελληνικής, Αθήνα.
- Maidhof A., 1931, Neugriechische Rückwanderer aus den romanischen Sprachen unter Einschluss des Lateinischen, Αθήνα.
- Μότσιου Β., 1983, Λεξιλογικά δοκίμια, Αθήνα.
- Νεοελληνική Γραμματική (της Δημοτικής), 1941, ΟΕΣΒ¹ Αθήνα, Ι.Ν.Σ θεσ/νίκη 1978².
- Πετρούνια Ε., 1982, Τα λεξικά της Νέας Ελληνικής, οι ετυμολογίες τους και οι ετυμολογίες του λεξικού του Ιδρύματος Τριανταφυλλίδη, Μελέτες για την ελληνική γλώσσα 3, θεσ/νίκη 1985, σσ. 307-416.
- Σετάτου Μ., 1969, Τα ετυμολογικά σημασιολογικά ζεύγη λόγων και δημοτικών λέξεων της κοινής νεοελληνικής, θεσ/νίκη.
- Swanson D., 1958, English Loanwords in Modern Greek, Word 14, σσ.26-46.
- Τριανταφυλλίδη Μ., 1905, Ξενηλασία ή λισοτέλεια; Μελέτη περί των ξένων λέξεων της Νέας Ελληνικής, Άπαντα 1^{ος} τόμος, Ι.Ν.Σ θεσ/νίκη 1963², σσ.1-297.
- Τριανταφυλλίδη Μ., 1909, Die Lehnwörter der mittelgriechischen Vulgärliteratur, Άπαντα 1^{ος} τόμος, Ι.Ν.Σ. θεσ/νίκη 1963², σσ.299-494.